

ks. Piotr Burgoński

Klucz do zrozumienia Europy

Recenzja książki Michała Gierycza *Europejski spór o człowieka. Studium z antropologii politycznej*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2017, ss. 616.

Autorem recenzowanej książki jest Michał Gierycz, doktor habilitowany nauk społecznych w zakresie nauk o polityce, kierownik Zakładu Kulturowych Podstaw Polityki w Katedrze Teorii Polityki i Myśli Politycznej Instytutu Politologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. W swoich badaniach zajmuje się problemami z zakresu antropologii polityki, aksjologicznego wymiaru polityki europejskiej, politykami Unii Europejskiej, znaczeniem religii dla procesu politycznego, myślą społeczną Kościoła katolickiego. Recenzowana publikacja jest pracą politologiczną, stanowiącą studium badawcze z antropologii polityki, częściowo o charakterze teoretycznym, a częściowo empirycznym.

Tłem powstania omawianej tutaj publikacji jest zainteresowanie jej Autora współczesnymi sporami, które dotyczą kwestii etycznych (np. ochrony życia ludzkiego, płciowości, zachowań seksualnych itp.). Wynika ono z przekonania, iż rezultat tych sporów ma dla definicji i przyszłości Europy, w tym Unii Europejskiej, znaczenie podstawowe. Prócz tego, Autor chciałby wnieść swój wkład w wyjaśnienie wspomnianych sporów, ponieważ zauważa, iż nauki społeczne mają problem z ich zrozumieniem i eksplikacją.

Stojąc na stanowisku, iż w samym środku świata wartości znajduje się człowiek, za źródło współczesnych napięć aksjologicznych Autor uznaje spór o koncepcję człowieka. Z kolei będąc przekonanym, iż koncepcja człowieka stanowi fundament każdej teorii państwa, prawa i sprawiedliwości, jako cel prowadzonych badań przyjmuje odsłonięcie antropologicznego wymiaru polityki europejskiej. W przeprowadzonym badaniu skupia się szczególnie na polityce Unii Europejskiej, gdyż jej instytucje biorą żywy udział we współczesnych sporach dotyczących kwestii etycznych, co więcej, UE jako polityczna forma Starego Kontynentu przez prowadzoną politykę moralności oddziałuje na politykę i ustawodawstwo, w tym na poziomie krajowym, kształtując kulturowe oblicze Europy.

Swój wywód Autor zaczyna od stwierdzenia, iż problem antropologiczny wymyka się poszczególnym naukom, wymuszając poszukiwania interdyscyplinarne, jednakże efekty badań antropologiczno-politycznych prowadzonych w ramach innych dyscyplin nie odpowiadają w pełni na pytania specyficzne dla nauk politycznych. Przekonuje, że wobec tego należy skonstruować politologiczną teorię antropologii politycznej, która będzie korzystać z osiągnięć badań antropologicznych wypracowanych przez inne nauki. Propozycją Autora w tym zakresie jest analiza prawa i dokumentów politycznych, która uwzględniając kontekst ideowo-kulturowy, będzie dążyć do odsłonięcia stojących za nimi koncepcji człowieka. Autor stwierdza, iż w europejskiej myśli politycznej można wskazać dwie tradycje, które pozwalają na opisanie idealnych typów antropologicznych. Pierwszy z nich, określany jako antropologia ograniczona, wyrażający się szczególnie w idei prawa natury, opiera się na przekonaniu o niedoskonałości człowieka i istnieniu obiektywnych granic tego co ludzkie. Drugi, zwany antropologią nieograniczoną, powstały w Oświeceni i mający szczególnie dobre warunki do rozwoju w dobie późnej nowoczesności, ujmując człowieka jako istotę (przynajmniej potencjalnie) doskonałą, plastyczną, o nieograniczonych możliwościach i aspiracjach, będącą źródłem i twórcą wszystkich wartości. Dalej Autor dowodzi, że w ramach polityki moralności UE dochodzą do głosu, charakterystyczne dla późnej nowoczesności, napięcia antropologiczne. Wykazuje, iż w prawie UE można odnaleźć współistniejące ze sobą sprzeczne koncepcje antropologiczne, nawiązujące do logiki ograniczoneści i nieograniczoneści, przy czym zauważa dominację tej ostatniej. Autor konstatuje, iż istotnym czynnikiem sprzyjającym logice nieograniczoneści jest ponadnarodowość, natomiast ograniczoneści antropologicznej sprzyja zależność od suwerena narodowego. Zauważa też, że obecność każdego z dwóch modeli nie wiąże się z podziałem na partie lewicowe i prawicowe. Ponadto, na podstawie analizy tempa zmian w polityce moralności UE, formułuje prognozę, iż stanowisko radykalnej nieograniczoneści może stać się w ciągu kilku lat elementem głównego nurtu polityki europejskiej.

Należy podkreślić, że Autor zbudował bardzo solidną i w znacznej części nowatorską bazę teoretyczną (część I i II). Należy do niej po pierwsze politologiczna teoria antropologii politycznej, uwzględniająca jej specyficzny cel badawczy i w zgodzie z nim integrująca techniki badań wypracowane w ramach antropologii kulturowej (społecznej) i filozoficznej (teologicznej). Warto zaznaczyć, iż ważnym elementem wspomnianej teorii, ignorowanym przez wielu teoretyków i badaczy, jest zwrócenie uwagi na znaczenie w rozumieniu polityczności jej wymiaru substancjalnego i wskazanie w tym wymiarze na ścisły związek tego, co polityczne i tego, co antropologiczne. Po drugie, do zbudowanej przez Autora bazy teoretycznej należy zaliczyć dwa antropologiczne typy idealne: antropologię ograniczoną i nieograniczoną, które reprezentują dwie przeciwstawne, specyficzne dla nowoczesnej

polityki, źródła wizji człowieka. Kryterium ich rozróżnienia stanowi uznawanie (bądź nieuznawanie) obiektywnych granic natury ludzkiej, których przekroczenie wiąże się z jakąś formą dehumanizacji. Wprowadzając te dwa rodzaje antropologii do swojej bazy teoretycznej, Autor wybrał jednak drogę „na skróty”, bowiem zapożyczył je, dokonawszy odpowiednich korekt, z teorii amerykańskiego ekonomisty, teoretyka społecznego i filozofa polityki, Thomasa Sowell, niegdyś marksisty, później wolnorynkowego libertarianina, a obecnie przedstawiciela „czarnego konserwatyzmu” (Pearlstein 2015). Co prawda podejście „odgórne”, które zastosował Autor, polegające na wykorzystaniu już istniejących modeli teoretycznych do badań materiału empirycznego, jest znane i stosowane na gruncie nauk społecznych, ale równie często, niekiedy komplementarnie, stosuje się podejście „odolne”, tzn. formułowanie modeli na podstawie analiz empirycznych. Ponadto przyjęcie ustaleń Sowell bez przywołania alternatywnych ujęć i wskazania przewagi sollowskiej teorii mogłoby wydawać się rozstrzygnięciem o charakterze arbitralnym. Powyższe zarzuty wydają się jednak nie do końca uzasadnione, ponieważ Autor zapożyczone modele weryfikuje i nasycy treścią podczas badań empirycznych dyskursu toczonego w UE oraz w ramach rozpatrywanych studiów przypadków w części III książki. Trzeba też przyznać, iż rozróżnienie dwóch modeli antropologicznych przejęte z teorii Sowell niezwykle trafnie wskazuje różnice występujące we współczesnym dyskursie politycznym związanym z kwestiami etycznymi, choć wypada też wspomnieć, że nie ujmuje ono wszystkich odmienności w tym zakresie, jak na przykład różnic wewnątrz wyodrębnionych stanowisk antropologicznych, spośród których można wymienić toczony na gruncie antropologii ograniczonej spór między protagonistami animacji równoczesnej i animacji sukcesywnej o ustalenie momentu uduchowienia embrionu ludzkiego (Ciszek 2011: 139–140).

Należy też wspomnieć o oryginalnej metodologii, którą Autor przyjął na potrzeby swoich badań. Po pierwsze, Autor stosuje paradygmat analizy systemowej, wychodząc jednak poza jego empiryczno-funkcjonalne rozumienie. Zwraca uwagę, że jeżeli istota podejścia systemowego polega na holistycznym postrzeganiu zjawisk politycznych, to nie można, jak miało to miejsce w dotychczasowych badaniach politologicznych, zredukować analizy systemowej do wymiaru behawioralnego. Należy uwzględnić otoczenie kulturowe każdego systemu politycznego, gdyż w przeciwnym razie analiza nie ujmie złożoności procesów politycznych. Dzięki zwróceniu uwagi na to, iż wkłady do systemu i jego wytwory są zakorzenione w dominujących w danej kulturze sposobach myślenia i pojmowania świata, analizie polityki zostanie nadana głębia. Po drugie, Autor zwraca uwagę nie tylko na znaczenie otoczenia kulturowego, ale również pokazuje, w jaki sposób można operacjonalizować jego badanie. W tym celu proponuje zastosowanie metod zaczerpniętych z antropologii filozoficznej i filozoficznej/teologicznej, głównie metodę hermeneutyczną, pozwalających interpretować

tekst i syntetyzować jego elementy w szersze modele. Ponadto Autor proponuje połączenie wielu różnorodnych technik badawczych takich jak analiza języka i treści dokumentów, analiza mobilizujących metafor, analiza statystyczna, analiza ramowa, elementy teorii ugruntowanej, śledzenie procesu, studium przypadku, analiza porównawcza. Stworzenie powyżej zaprezentowanych zrębów teoretycznych, zwanych przez Autora głęboką analizą systemową, niewątpliwie stanowi oryginalny wkład Autora w rozwój metodologii badań politologicznych. Co prawda ujęcie holistyczne w analizie systemowej nie stanowi nowości, ponieważ już wiele lat temu zwracano uwagę na konieczność uwzględnienia podsystemu kulturowego (Talcott Parsons) czy normatywnego (Krzysztof Pałeczki), niemniej dopiero Autor recenzowanej publikacji podjął próbę zbudowania teorii w tym zakresie, proponując sięgnięcie w głąb, tzn. do treści antropologicznych, i pokazując sposób operacjonalizacji badań tego wymiaru, co niewątpliwie stanowi krok do przodu w stosunku do tamtych postulatów (Antoszewski 1996: 81).

Część teoretyczna, obejmująca kwestie metodologiczne, problematykę politologicznego ujęcia antropologii politycznej, analizę modeli antropologicznych, analizę polityki moralności i antropologicznych filarów polityki europejskiej zajmuje ponad 3/5 objętości książki, zaś badania empiryczne polityki UE tylko 2/5, niemniej nie należy z tego powodu czynić Autorowi zarzutu, ponieważ ze względu na to, że na gruncie politologii nikt do tej pory nie zaprezentował teorii głębokiej analizy systemowej, prowadzącej do odkrycia wymiaru antropologicznego, budowanie zrębów tej teorii wymagało poświęcenia mu odpowiedniej ilości miejsca.

Część publikacji zawierająca analizy materiału empirycznego (rozdział 10 i 11) jest interesująca z dwóch powodów: ze względu na oryginalny plan badań oraz poczynione ustalenia pozwalające lepiej zrozumieć procesy integracyjne w Europie. Jeśli chodzi o pierwszą kwestię, to Autor zastosował trójstopniowy schemat badań, polegający na stopniowym nasycaniu treścią formułowanych tez i weryfikowaniu na kolejnym etapie ustaleń z etapu wcześniejszego. W pierwszym etapie Autor przeprowadza politologicznie zorientowaną analizę języka i treści dokumentów UE, w drugim – odpowiednio dobiera kazusy procesów decyzyjnych w UE (przypadki decydujące i paradygmatyczne), by nasycić i zweryfikować twierdzenia sformułowane w etapie pierwszym. Natomiast w etapie trzecim, stosując *proces tracing*, odpowiada na pytanie o dynamikę ewolucji antropologicznej polityki moralności UE w ostatnich piętnastu latach. Pod adresem zastosowanej metody można sformułować jedno zastrzeżenie, którego uwzględnienie nie wpłynęłoby jednak na końcowe rezultaty, a mianowicie wyniki analizy zawartości słów kluczowych powinny być prezentowane jako wartości względne, np. w przeliczeniu na 10 000 słów, ponieważ dokumenty UE różnią się

pod względem objętości. Poza tym, należy docenić poprawność i rygoryzm metodologiczny Autora. We wstępie oraz na każdym etapie badań formułuje on cele i pytania badawcze, a także hipotezy, które w sposób przemyślany, według odpowiednio zaprojektowanego schematu metodologicznego, weryfikuje, by na końcu sformułować wnioski.

Przeprowadzone przez Autora badania empiryczne pozwalają lepiej zrozumieć procesy integracyjne, a dokładnie przyjęte przez elity europejskie koncepcje człowieka, determinujące charakter tożsamości unijnej/europejskiej. W zakresie antropologicznego wymiaru polityki UE Autor wyjaśnia różnice ideowe między instytucjami UE, prowadzoną przez nie grą polityczną, siłę poszczególnych instytucji, rolę państw członkowskich. Ponadto podejmuje kwestię zmian we wspomnianym wymiarze, nie wyjaśniając jednak wszystkich ich przyczyn, ale też we wstępie (s. 24) wyraźnie stwierdza, że nie jest to jego celem. W toku analiz jedynie sygnalizuje ideologiczne źródła zaangażowania instytucji UE czy podejmowane przez nie próby zwiększenia swoich kompetencji, pozostając wierny głównemu celowi podjętych badań, jakim jest rekonstrukcja specyfiki unijnego myślenia o człowieku.

Wymienione powyżej zalety recenzowanej książki pozwalają bez wahania zarekomendować ją czytelnikowi. Z pracą Michała Gierycza powinni zapoznać się badacze zajmujący się studiami europejskimi, politologią, stosunkami międzynarodowymi oraz wszyscy czytelnicy interesujący się współczesną Europą.

Bibliografia:

- Antoszewski A. (1996), *System polityczny jako kategoria analizy politologicznej*, w: red. A. W. Jabłoński, L. Sobkowiak, *Studia z teorii polityki*, Tom I, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Ciszek M. (2011), *Bezpieczeństwo i prawa człowieka w dziedzinie etycznych problemów ludzkiej prokreacji. Studium bioetyczno-prawne*, Dom Wydawniczy DUET, Toruń.
- Pearlstein S. (2015), *Here's why poor people are poor, says a conservative black academic*, „The Washington Post”, 4 September 2015, https://www.washingtonpost.com/opinions/heres-why-poor-people-are-poor-says-a-conservative-black-academic/2015/09/03/d88ff1fc-1ab4-11e5-93b7-5eddc056ad8a_story.html?utm_term=.ae08bf55a014 [18.03.2018].

ks. Piotr Burgoński – doktor nauk humanistycznych, politolog, europeista, adiunkt w Katedrze Stosunków Międzynarodowych i Studiów Europejskich Instytutu Politologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, wicedyrektor tegoż Instytutu, wiceprezes Oddziału Warszawskiego Polskiego Towarzystwa Studiów Europejskich. Ważniejsze publikacje: *Patriotyzm w Unii Europejskiej*, Warszawa 2008, współredaktor *Religia i polityka. Zarys problematyki*, Warszawa 2014.